

Rodno-odgovorno investiciono okruženje u Crnoj Gori

za **2021.** godinu

SUPPORTED BY

Pristup Sekretarijata Savjeta za konkurentnost (SSC)

Žene i muškarci u Crnoj Gori uživaju jednaka prava. Međutim, kako pokazuje Indeks rodne ravnopravnosti¹, institucionalno i regulatorno okruženje, kao i politike, drugačije utiču na žene i muškarce. Istorija diskriminacije, usađeni rodni stereotipi i dominantne uloge po polovima dovode do rodnih nejednakosti. Ako znamo da žene preduzetnice i muškarci preduzetnici posluju u raznim privrednim sektorima, da žene i muškarci imaju različite potrebe i stavove zbog različitih uloga koje imaju u porodicama i u društvu, jasno je da žene preduzetnice odgovaraju na poslovne podsticaje i na uslove koje određuje okolina drugačije od muškaraca preduzetnika.

Od septembra 2020. godine, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost aktivno radi na uvođenju rodne dimenzije u svim aspektima poslovanja kako bi se doprinijelo rodnoj ravnopravnosti i ekonomskom osnaživanju žena. U tom smislu, tokom 2020. godine, SSC je sproveo Osnovnu procjenu poslovanja s ciljem utvrđivanja da li ograničenja vezana za investicionu klimu utiču drugačije na preduzeća koja vode žene i na ona koja vode muš-

karci. Na osnovu te procjene, SCC je pripremio Mapu puta za kreiranje djelotvornih politika za žene u biznisu², predstavio ga javnosti, a date su i preporuke za 2021. godinu. U četvrtom kvartalu 2021. godine, SCC je sproveo isto istraživanje da bi se utvrdilo trenutno stanje, uvidjele promjene i mogući trendovi i da bi se pružili savjeti za krug reformi u 2022. godini.

Da bi se izradila ova politika, sažeti podaci su prikupljeni u periodu od oktobra do decembra 2020. godine i od oktobra do decembra 2021. godine, na osnovu online upitnika. Upitnik je 2020. godine popunilo 78 kompanija, a 2021. godine 53 kompanije. Rezime je napravljen uz pomoć rodno-komparativne analize oba upitnika.

Prepreke u investicionom okruženju iz rodne perspektive

Različite prepreke u investicionom okruženju drugačije utiču na žene i muškarce. Dvije procjene sprovedene 2020. i 2021. godine pokazuju da je **pronalaženje obučene radne snage najveći izazov za preduzeća kojima upravljaju muškarci u 2020. i 2021. godini**, a prate ga administrativne procedure, visoki porezi i siva ekonomija. **Nasuprot preduzećima kojima**

¹ EIGE (2020) Indeks rodne ravnopravnosti za Crnu Goru 2020, dostupan online: https://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/library/womens_empowerment/GEI2019.html

² SCC (2021) Mapa puta za kreiranje djelotvornih politika za žene u biznisu, dostupan online: https://1drv.ms/b/s!AtmrWw9SWaNXxy4Bqlzp_G_mC69?e=nFHnQW

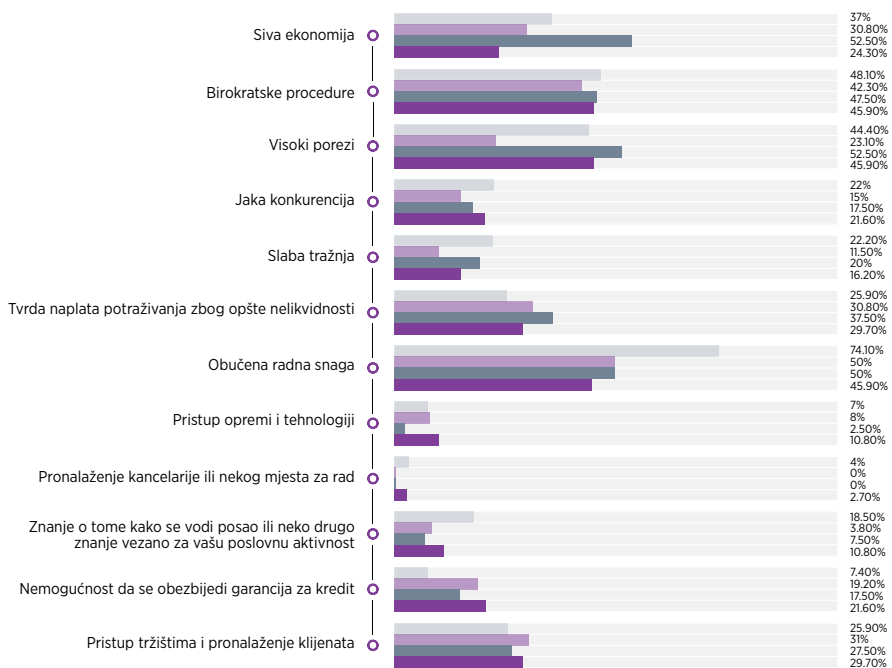
upravljaju muškarci, žene koje vode preduzeća u značajnoj mjeri suočavaju se sa problemom pristupa tržištima i pronalaženju klijenata.

Rodna analiza pokazuje da je najveća razlika u perspektivi kompanija kojima upravljaju žene i onima kojima upravljaju muškarci u **pronalaženju obučene radne snage i problemima sa naplatom dugova (zbog nelikvid-**

nosti koja traje), kao i u pristupu tržištima i pronalaženju klijenata za kompanije kojima upravljaju žene. Ovo je razumljivo jer su ove kompanije mikro preduzeća i zavise od sopstvenih vještina, dok preduzeća koja vode muškarci zavise od druge radne snage. Takođe, pandemija je učinila da preduzeća koja vode žene budu ranjivija jer žene imaju manje ušteđevine i brže se suočavaju sa pro-

GRAFIK 1: Prepreke u investicionom okruženju prema polovima, 2020-2021

Sa kojim preprekama ste se najčešće suočavali?

Izvor: SCC Upitnik o ocjeni poslovanja 2020-2021

2021 Muškarci 2021 Žene 2020 Muškarci 2020 Žene

blemima likvidnosti³. Zanimljivo je da za ove dvije godine, ocjena pokazuje da siva ekonomija ima nesrazmjerno veći uticaj na preduzeća koja vode muškarci, ali u 2021. godini preduzeća koja vode žene suočila su se sa ovim problemom u većoj mjeri nego preduzeća koja vode muškarci.

Preduzeća kojima upravljaju žene nastavljaju da se suočavaju sa više prepreka kada se radi o pristupu opremi i tehnologiji nego preduzeća kojima upravljaju muškarci, mada se ovaj trend smanjuje. Opadajući trend je primjetan i u pristupu finansijama ali u proteklih dvije godine preduzeća kojima upravljaju žene sve su manje u mogućnosti da obezbijede garancije za kredite prema rezultatima upitnika, ako uporedimo sa preduzećima koja vode muškarci. Generalno, ovo se odnosi na nedostatak kapitala kod žena, što odslikavaju i drugi rodni pokazatelji⁴ u Crnoj Gori.

Pored toga, ovo je povezano i sa velikom preduzeća kojima upravljaju žene, a istraživanje je pokazalo da žene dominantno upravljaju malim preduzećima. **Stoga je najvažnije unaprijediti investiciono okruženje u zemlji jer „prepreke u investicionom okruženju imaju veći uticaj na manje firme“.**⁵

³ OECD (2021) COVID-19 prijeti da poništi napredak ostvaren u smanjivanju rodnog jaza u preduzetništvu, dostupno online: <https://www.oecd.org/gender/data/covid-19-threatens-to-undo-progress-made-in-closing-the-gender-gap-in-entrepreneurship.htm>

⁴ Prema podacima Uprave prihoda i carina, u martu 2020. godine žene su bile vlasnice samo 4% nekretnina i 8% zemljišta, iako je procenat veći kada govorimo o vikenticama (14% vikendica je u vlasništvu žena).

⁵ IFC (2011) Jačanje pristupa finansijama za mala i srednja preduzeća kojima rukovode žene u zemljama razvoja, dostupno online: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/2a9123b3-d369-4115-8cbf-19083218ce64/G20_Women_Report.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jqel-xk

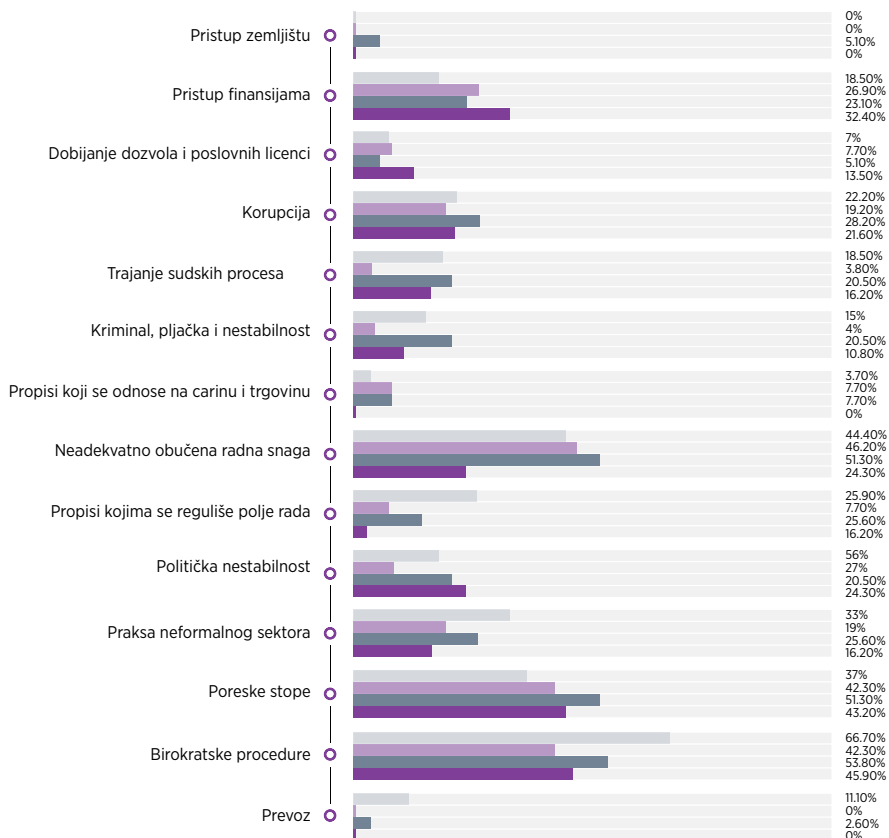
Činjenica da su preduzeća kojima upravljaju žene imala veći pristup izgradnji kapaciteta u 2021. godini, pristup znanju u smislu vođenja poslovanja smanjuje se kao barijera za preduzeća kojima upravljaju žene, ali se povećava za preduzeća kojima upravljaju muškarci. **Unapređenje konkurentnih vještina za obje vrste preduzeća trebalo bi da se nalazi na vrhu agende Vlade Crne Gore jer je pronalaženje tržišta i klijenata trajan problem za obje vrste preduzeća, a za preduzeća kojima upravljaju žene je od velikog značaja.**

Prepreke za poslovanje iz rodne perspektive

Kada se govori o preprekama za obavljanje poslovanja, preduzeća kojima upravljaju muškarci suočavaju se sa birokratijom, političkom nestabilnošću i neadekvatno obrazovanom radnom snagom, što se donekle razlikuje od prepreka sa kojima se suočavaju **preduzeća kojima upravljaju žene, koja među najveće izazove u poslovanju u 2021. godini navode neadekvatno obrazovanu radnu snagu, poreske stope i birokratiju.**

GRAFIK 2: Prepreke za obavljanje poslovanja prema polovima 2020-2021

Koje su najveće prepreke za poslovanje u Crnoj Gori?

Izvor: SCC Upitnik o ocjeni poslovanja 2020-2021

2021 Muškarci 2021 Žene 2020 Muškarci 2020 Žene

Stoga, rodna analiza pokazuje da su se najveće razlike između preduzeća kojima upravljaju muškarci i onih kojima upravljaju žene u 2021. godini odnosile na sljedeće:

- **Pristup finansijama** – razlika od 8%
- **Poreske stope** – razlika od 5% (mnogo veći izazovi za preduzeća kojima upravljaju žene)

- **Politička nesigurnost** – razlika oko 30%
- **Birokratske procedure** – više od 20% razlike (mnogo veći izazovi za preduzeća kojima upravljaju muškarci).

Zanimljivo je da broj razlika raste, posebno kada se radi o birokratskim procedurama i političkoj nesigur-

nosti koje preduzeća kojima upravljaju muškarci smatraju preprekama u većoj mjeri nego preduzeća kojima upravljaju žene. Svjetska banka u svom Izvještaju „Doing Business“ za 2020. godinu rangira Crnu Goru na 50. mjesto, za indikator registracija preduzeća Crna Gora zauzima 101. mjesto (88.6%), uglavnom zbog broja procedura za koje je ocijenjeno da traju 8 dana u Crnoj Gori dok je u drugim zemljama za registraciju potrebno 1-2 dana⁶.

Praksa neformalnog sektora sve više postaje prepreka za poslovanje preduzeća kojima upravljaju i žene i muškarci, dok se korupcija smanjuje kao prepreka.

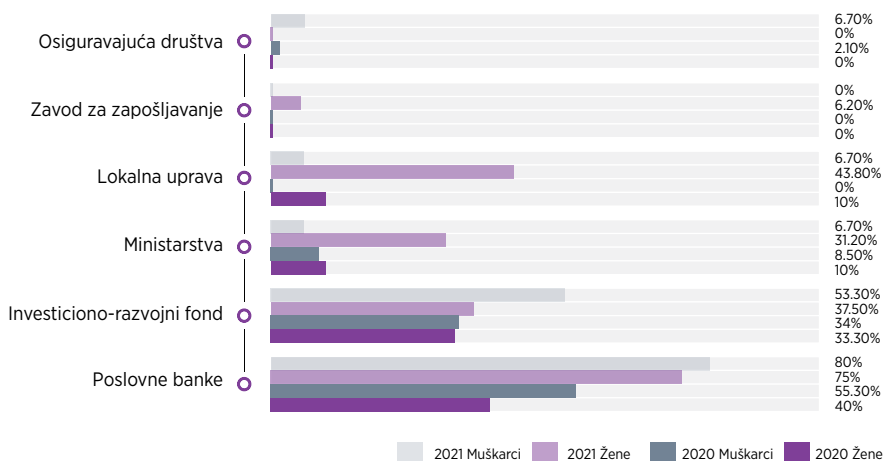
Pristup finansijama ostaje najveći problem za žene preduzetnice

Pristup finansijama za preduzeća kojima upravljaju žene negativno utiče na poslovanje. Ipak, trebalo bi dodatno istražiti da li su razlog tome slaba prava kreditora ili nedostatak informacija o kreditiranju, što može nerasmjerno da stavi ova preduzeća u nepovoljnu poziciju. Posebno u slučajevima kada kolateral ili kontrola nad imovinom nije dovoljna, što je najčešće slučaj sa ženama u Crnoj Gori.

⁶ Svjetska banka (2020) Doing Business Crna Gora, dostupno online: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/m/montenegro/MNE.pdf>

GRAFIK 3: Ugovori za finansiranje, podjela po polu, 2020-2021

Sa kojom institucijom imate sklopljen ugovor o finansiranju?

Izvor: SCC Upitnik o ocjeni poslovanja 2020-2021

Prioritet za 2022. godinu trebalo bi da bude izrada biznis modela (business case) za pristup finansijama za preduzeća kojima upravljaju žene.

Zanimljivo je da su preduzeća kojima upravljaju žene u 2021. godini sklopile više ugovora za finansiranje sa lokalnim upravama i ministarstvima od preduzeća kojima upravljaju muškarci. Ovo govori da rodno targetirane mjere za žensko preduzetništvo daju

bolji pristup finansijama. Takođe, povezano je i sa aktivnim mjerama zapošljavanja koje sprovodi Zavod za zapošljavanje. Dalje, preduzeća kojima upravljaju žene nijesu dovoljno konkurentna kada se radi o sredstvima Investiciono-razvojnog fonda i poslovnih banaka gdje se čini, prema ocjeni SCC-a, da preduzeća kojima upravljaju muškarci imaju više koristi.

Zaključci i preporuke

Investiciono okruženje za preduzeća kojima upravljaju žene se poboljšava, ali pristup finansijama ostaje najveća prepreka, dok pronalaženje kupaca i pristup novim tržištima ostaje najveći izazov. Procjena pokazuje da se pristup finansijama popravlja kada se ciljaju preduzeća kojima upravljaju žene, što govori da bi rodne kriterijume trebalo dodati u svim budućim finansijskim aranžmanima kako bi se stvorili pogodno okruženje za žene u biznisu.

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost podržao je inicijativu Ministarstva ekonomskog razvoja za uvođenje standarda ISO IWA 34 u crnogorski sistem standardizacije, sa definicijama ženskog preduzetništva. MEST IWA 34 koristi se u Crnoj Gori od 1. jula 2021. godine i pruža kriterijume za procjenjivanje važnih faktora koji se odnose na definisanje ženskog preduzetništva – preduzeća u vlasništvu žena i preduzeća kojima upravljaju žene; vlasništvo, upravljanje i kontrolu kao i na to kako se baviti razvodnjavanjem akcija. Definicije će omogućiti prikupljanje međunarodno uporedivih rodno-zasnovanih podataka na osnovu kojih se mogu pripremati poslovni programi za posebna preduzeća u vlasništvu žena ili ona preduzeća kojima upravljaju žene. Ti programi bi se dalje sprovodili kako bi se povećao pristup finansijama.

Ovaj pristup bi trebalo dalje unaprijediti radi izgradnje kapaciteta gdje bi se posebno pomagalo preduzećima kojima upravljaju žene da pristupe novim tržištima i da razvijaju svoja preduzeća. Saradnja sa velikim korporacijama i Vladom kao najvećim kupcem kroz javne nabavke za preduzeća kojima upravljaju žene predstavlja nedovršen posao koji se mora završiti u 2022. godini. Međusobno povezivanje preduzeća kojima upravljaju žene i jačanje njihovih kapaciteta da učestvuju na tenderima i dobijaju nove prilike na tržištima još jedna su mogućnost koju bi trebalo razmotriti, kako bi se unaprijedilo investiciono okruženje za preduzeća kojima upravljaju žene.

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost aktivno radi zajedno sa partnerima iz Vlade, poslovnih udruženja i međunarodne zajednice na prikupljanju podataka i doprinosi davanjem savjeta vezanim za razvoj digitalnog tržišta. Cilj je da preduzeća u vlasništvu žena i ona kojima upravljaju žene mogu dobiti sve informacije koje se odnose na pristup finansijama, umrežavanje i da izgrade partnerstva koja će im omogućiti da zajedno učestvuju na tenderima i pristupaju novim tržištima.

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost
Rimski trg 46 / 3. sprat / 81000 Podgorica
scc@scc.org.me

